

Освіта ХХІ століття

Центральному штабу юннатів та юннатівському рухові в Україні – 85!

Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ,

доктор педагогічних наук, директор НЕНЦ, заслужений працівник освіти України, професор кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

Любов МАНОРИК,

методист кафедри методики позакласної і поза-шкільної роботи НЕНЦ, заслужений учитель України

У сучасних умовах реформування освіти в Україні, реалізації нових завдань, пов'язаних зі змінами у підготовці дітей до майбутнього життя і практичної діяльності, актуалізації проблем розвитку творчої особистості зростає роль позашкільної освіти як невід'ємної ланки неперервної освіти.

Багаторічний досвід навчально-виховної роботи зі школярами та учнівською молоддю Національного еколого-натуралістичного центру (НЕНЦ), обласних, міських і районних ЕНЦ (станцій юних натуралістів) та окремих підрозділів, будинків і палаців дитячої творчості підтверджує величезну роль позашкільних навчальних закладів у розвитку в школярів та учнівської молоді здібностей до біології, екології і сільськогосподарської діяльності, практичних і наукових аспектів їх дослідницької роботи.

НЕНЦ розташований в одному з найкрасивіших куточків м. Києва – у прекрасному березовому гаю, що на Куренівці. Саме тут у 1925 році було відкрито біологічну станцію, пізніше перейменовану в Центральну дослідно-педагогічну агробіостанцію,

Республіканську станцію юннатів (РСЮН), Центральну станцію юннатів, Український державний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (УДЕНЦ), а з 2001 року – в Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді МОН України.

Перші гуртки любителів і дослідників природи в Україні були започатковані у 1920–1921 роках, зокрема в Чернігівській області на базі Носівської сільськогосподарської станції та в Одесі, потім у Дніпропетровську, а згодом в інших областях України.

На Київській біостанції було створено навчально-дослідні ділянки, плодовий розсадник, сад, крільчатник, пташник, метеостанцію. Діти займалися з великим захопленням у гуртках садівників, овочівників, кролівників та птахівників. Для підвищення кваліфікації учителів проводилися семінарські заняття, курси.

Варто віддати належне чудовим педагогам: Т.Г. Костецькій, А.А. Піонтовському, А.Ф. Гаценко, О.Л. Денисюку, Т.М. Ковпаненко, Н.А. Буківській та іншим, які навчали дітей проводити екскурсії в будь-яку пору року і за будь-якої погоди, вести спостереження, різні дослідження тощо. Своєю наполегливою працею вони виховали цілу плеяду вчених, серед них – доктори біологічних наук І.А. Акімов, В.П. Шарпило, В.О. Колибін, вчителі біології Г.І. Голуб, Л.Г. Гриб, В.М. Єрченко, Е.С. Лейбельман та багато інших. Усі вони з вдячністю згадують ті чудові роки, які визначили їхню долю у виборі професії.

Упродовж 1926–1929 років педагоги станцій працювали над зміцненням матеріальної бази. З великим ентузіазмом проводили заняття з гуртківцями на базі своїх закладів, а також у школах, клубах, палацах дитячої творчості.

30-ті роки були переломним періодом у юннатівському русі. Саме тоді організовуються перші дитячі технічні сільськогосподарські станції – у Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Києві, які залучали школярів до практичних сільськогосподарських робіт на полях колгоспів і радгоспів. На той час в Україні на присадибних і пришкольних ділянках працювало 700 гуртків юннатів у складі 17 тис. школярів.

У 1934 році на Миколаївщині в с. Снігурівці відбувся I Всеукраїнський з'їзд юннатів, де вперше

були представлені фактичні здобутки їхньої діяльності – зібрано кошти на придбання тракторної колони, закладено 8500 шкільних ділянок і посаджено 8 млн плодкових і декоративних дерев та кущів.

З 1935 року на базі РСЮН почав функціонувати Республіканський табір «Юний натураліст», який розміщувався у наметовому містечку, а з 1983 року на кошти 10 міністерств і відомств (зокрема міністерств сільського та лісового господарства, Укргопловрибгоспу, Українського товариства охорони природи, Укрсільгосптехніки та ін.) було збудовано спальний корпус і харчоблок на 300 місць. Щорічно тут відпочивають і поглиблюють свої знання з біології, екології і сільського господарства понад 1000 переможців різних конкурсів і змагань.

У 1934–1946 роках значно активізувалася діяльність гуртків юннатів щодо шефства над молодняком сільськогосподарських тварин та охорони природи (насадження лісів, садів, парків, алеї тощо).

У 1939 році в Москві на ВДНГ у павільйоні «Юні натуралісти і техніки» демонстрували свої досягнення представники від України – 8645 юннатів. 1940 року в Україні працювали 4 тис. гуртків юннатів у складі 45 тис. учнів.

На жаль, в 1941 році творча робота юннатів була перервана нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. Ще до закінчення війни юннати та більшість молоді долучилися до роботи з вирощування кок-сагізу, озеленення міст і сіл, упорядкування могил воїнів та пам'яників. Молодь з готовністю відгукнулася на заклик харківських юннатів: «На місці знищеного фашистами дерева – посади 10 молодих саджанців». У квітні 1944 року 5700 юннатів Зінківського району Полтавської області звернулися до всіх школярів України з листом: «Дорогі друзі, у суворі дні Великої Вітчизняної війни проти німецьких загарбників єдина думка проймала кожного патріота якнайкраще допомогти фронту, нашій армії остаточно розгромити гітлерівську Німеччину. Ми знаємо, що кок-сагіз – цінна каучуконосна культура, яка має велике стратегічне значення. Ми беремо шефство над посівами кок-сагізу та зобов'язуємось засіяти цією цінною культурою по 0,1 га. Із цих ділянок зберемо по 300 г насіння і по 5 кг коріння».

Після визволення України від фашистських загарбників учні під керівництвом своїх педагогів відбудовували школи, біологічні кабінети, куточки живої природи, упорядковували шкільні навчально-дослідні ділянки, озеленяли навколишні території, допомагали дорослим у відбудові народного господарства, відновлювали роботу станцій юних натуралістів.

За період 1946–1950 років подальшого розвитку на станціях юннатів і в школах набуло дослідництво, особлива увага приділялася відновленню садівництва, знищеного ворогом.

У 1947 році юннати України взяли активну участь у конкурсі юних садівників України, вирощивши 9 млн плодкових дерев та кущів. Перемогу

здобула Сокиринська семирічна школа Чернігівської області.

1957 рік – особливо знаменний і пам'ятний для юннатів усіх поколінь України. Зі старого однопверхового приміщення РСЮН переїхала до нового триповерхового навчального корпусу площею 2500 м² із зимовим садом, було обладнано 10 відділів і лабораторій, бібліотеку з читальним залом. Відділи очолювали досвідчені педагоги-методисти: Т.Г. Костецька, Є.А. Іващенко, О.Л. Денисюк, Н.А. Буківська, В.В. Романенко, І.П. Корольчук, М.Д. Будович та ін.

Протягом 1957–1960 років у школах були організовані перші учнівські виробничі бригади, які підтримували зв'язки з ученими, відомими діячами науки і техніки України (Алтинівська СШ Сумської, Заруднянська СШ Полтавської, Малодивицька СШ Чернігівської, Іркліївська СШ Черкаської, Мишуринорізька СШ Дніпропетровської областей), а також перші шкільні лісництва (Моквинське Рівненської, Слоуцьке Сумської областей).

З 1961 року юннати працювали над збільшенням виробництва зерна і продуктів тваринництва і щорічно здавали в заготпункти держави по 8 млн 800 тис. кролів, 3 млн 950 тис. птиці.

Розширенню і поглибленню змісту роботи гуртків юннатів, зростанню їх ролі у загальній системі трудового виховання дітей сприяли українські вчені. При РСЮН та обласних станціях юннатів було організовано координаційні центри з питань організаційної та природоохоронної роботи, які допомагали в розробленні тематики і методики проведення дослідницької та природоохоронної діяльності. У школах республіки працювало 3512 учнівських виробничих бригад (УВБ) у складі 274 283 учнів, які обробляли 70 тис. гектарів земельних масивів колективних підприємств.

У 1963 році перше місце в конкурсі серед станцій юних натуралістів зайняла Чернігівська обласна станція юннатів, дослідницька робота якої була справді масовою і стала планомірно розвиватися. Розпочавши на шкільних ділянках, її продовжили на полях і дослідних господарствах учнівських виробничих бригад, а згодом – на полях сільськогосподарських виробництв.

Щедра осінь 1965 року віддячила високими врожайми зернових, овочевих та плодово-ягідних культур за старанну працю юннатів на шкільних навчально-дослідних ділянках, полях і в колективних господарствах. Результати кращих робіт юннатів, УВБ, гуртків були представлені в павільйоні «Зерно» на ВДНГ України. Виставка була оформлена відповідно до господарського напрямку, з великою кількістю натуральних експонатів, снопів зернових культур, коренеплодів, нових зернових культур, різноманітних фруктів та овочів, цукрових буряків та квітів.

За досягнуті успіхи в навчально-виховній та дослідницькій роботі з біології і сільського господарства Указом Президії Верховної Ради України

грамотами Верховної Ради України було нагороджено: РСЮН та обласні станції юних натуралістів – Львівську, Кіровоградську, Тернопільську, Луганську і Полтавську, а також сім загальноосвітніх шкіл – Богданівську Кіровоградської, Вербську Рівненської, Іркліївську Черкаської, Лісоводську Хмельницької, Скадовську Херсонської, Фурсівську Київської і Макарівську Закарпатської областей та 36 учителів і педагогів позашкільних навчальних закладів.

У 1965–1967 роках проведено три тури естафети «За дбайливе ставлення до природи» і три тури конкурсу на кращу дослідницьку роботу з біології та сільського господарства. РСЮН спільно з обласними станціями юннатів підготувала ювілейну виставку кращих робіт юних натуралістів, УВБ і шкільних лісництв. У липні 1967 року відбувся Республіканський зліт піонерів і юннатів України, де були підсумовані результати цих конкурсів.

У 70-ті роки в Києві відбувся II Всеукраїнський зліт активу УВБ і шкільних лісництв (75 юннатів та старшокласників), у роботі якого взяли участь члени уряду України – міністри сільського і лісового господарства, представники природоохоронних органів, група вчених, учителів. Делегатів зльоту приймали 20 науково-дослідних інститутів АН України, Міністерство освіти, Міністерство сільськогосподарства, а також всі ті організації, які мали безпосереднє відношення до сільського і лісового господарства.

Надаючи великого значення дослідницькій роботі з біології і сільського господарства, зважаючи на великий інтерес багатьох дітей до пошукової роботи, у 1972 році на базі РСЮН було організовано наукове товариство «Пошук» та біологічну секцію МАН РСЮН, що стала постійним учасником ВДНГ в Москві. На цій виставці в павільйоні «Юні натуралісти і техніки» гуртки юннатів, УВБ, шкільні лісництва України часто демонстрували свої досягнення і неодноразово були нагороджені дипломами I ступеня, золотими медалями та цінними подарунками.

З метою озеленення міст і сіл, надання їм ошатного вигляду в 1987 році було написане звернення до всіх учнів та вчителів України під девізом «Містам і селам – добробут і красу», яке підписали юннати Ямпільської районної станції юннатів Сумської області, учні СШ №141 м. Києва і Калитянської СШ Київської області. Відповіддю на звернення стало озеленення шкіл, дошкільних і позашкільних закладів (закладання парків, алей, скверів, висаджування сотень тисяч плодкових і декоративних дерев та кущів).

Враховуючи позитивний досвід організації дослідницької діяльності, накопичений школами і позашкільними закладами України, Президія АН України постановою від 18.07.1984 р. №354 та Президія Південного відділення ВАСГНІЛ, колегія Міністерства освіти України, яка відбулася у червні 1985 р., зобов'язали науково-дослідні інститути і сільськогосподарські станції надавати

систематичну допомогу школам і позашкільним закладам у питаннях дослідницької роботи і зміцнення їх матеріальної бази.

У 1983 році на базі РСЮН було відкрито Музей хліба, у 1985 р. йому присвоєно звання народного. В Україні близько 200 таких музеїв та понад 8 тис. куточків економного і бережливого ставлення до хліба. Основною метою їх створення є виховання підростаючого покоління на високих ідеалах і традиціях українського народу.

У 1990 році у зв'язку зі зростанням важливості трудового та екологічного навчання і виховання школярів та учнівської молоді було створено Республіканський, районні, міські та обласні методичні центри з екологічної освіти та трудового навчання і виховання юннатів. З ініціативи РСЮН почали проводити благодійні виставки-ярмарки «Наш труд і турботу тобі, рідна Земле!», «Живи, Земле!», започаткували дитячий біологічний симпозиум «Труд і наука єдині, науку – на службу людині», а також – благодійну акцію «Діти Чорнобиля».

Для розбудови системи позашкільної освіти, створення умов для підвищення кваліфікації кадрів позашкільних закладів освіти, проведення професійно-практичної підготовки з природничих спеціальностей, координації організаційної, науково-методичної та дослідницької роботи згідно з наказом міністра освіти України №164 від 11.05.1998 р. у структурі УДЕНЦ було відкрито кафедру методики позакласної і позашкільної роботи. За наказом Міністерства освіти України від 11.07.97 р. №238 на базі УДЕНЦ відкрито Всеукраїнську біологічну заочну школу, а в 1998 р. – Природничий ліцей.

У 2000 році колектив Українського державного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді за вагомих внесок у справу національного виховання дітей та учнівської молоді, залучення їх до природоохоронної, експериментально-дослідної діяльності та в зв'язку з 75-річчям юннатівського руху в Україні було нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (указ №1646 від 3.08.2000 р.).

18 лютого 2001 року з огляду на загальнодержавне визнання діяльності Центру та його вагомий внесок у розвиток освіти Указом Президента України йому надано статус національного.

Основна мета НЕНЦ – це формування гармонійно розвиненої особистості, забезпечення умов додаткової освіти та пробудження інтересу до поглибленого вивчення біології та екології. У Центрі практично допомагають зрозуміти сутність цілісності природних комплексів, екологічної культури, прищеплюють бережливе ставлення до флори і фауни, сприяють набуттю практичних умінь і навичок, досвіду у розв'язанні екологічних проблем. Тут створено умови для виявлення обдарованих і талановитих учнів, які бажають оволодіти глибшими знаннями, набути умінь і навичок з біології, екології і в галузі сільського господарства, брати участь у науково-дослідних і експериментальних роботах.

Упродовж своєї багаторічної історії Центр дбав про реалізацію індивідуальних соціальних потреб особистості, розкриття її творчого потенціалу. З роками зміст роботи Центру змінювався. Нині з'явилися нові різнопрофільні гуртки, працюють заочна біологічна школа, природничий лицей, наукове товариство «Ерудит», секція Малої академії наук, екологічна відеотека, дитячий екологічний парламент, екологічні та природоохоронні загани, табори, агітбригади, з 1995 року виходить науково-художній журнал «Паросток» тощо. Щорічно в Центрі проводяться факультативні заняття зі студентською молоддю, а впродовж останніх п'яти років – виробничий практикум з методики викладання біології для студентів IV курсу біологічних факультетів педагогічних ВНЗ.

НЕНЦ приділяє значну увагу впровадженню сучасних новітніх педагогічних технологій у практику навчально-виховного процесу, координації науково-методичної, організаційно-масової та навчально-виховної діяльності обласних, районних і міських позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування – поглибленню та розширенню знань учнів, наданню додаткової освіти з основ експериментальної біології – відповідно до рівня біологічної науки, психології та дидактики, удосконаленню методики, організації та проведенню позашкільної діяльності з учнями. Центр працює також над вирішенням питань оновлення змісту і методичного забезпечення позашкільної освіти на засадах диференціації та заохочення творчої активності учнів, вихованців, слухачів.

Навчально-виховний напрям діяльності НЕНЦ спрямований на формування гармонійно розвиненої особистості учня, надання додаткових знань у галузі біології, екології і сільського господарства, формування майбутньої творчої еліти, створення умов для професійного визначення учнівської молоді, формування системності й неперервності здобуття екологічних знань учнями, слухачами, вихованцями, залучення їх до практичної природоохоронної діяльності з оздоровлення довкілля, виховання свідомого ставлення до власного здоров'я, стимулювання творчої активності, мотивації до самовдосконалення та саморозвитку.

Педагогічні працівники Центру впроваджують у свою діяльність новаторські концепції та технології позашкільного процесу, працюють над удосконаленням форм еколого-натуралістичного навчання і виховання, організації навчально-виховного процесу. Під час занять з учнями проводяться екскурсії, практичні роботи в кабінетах, лабораторіях, а також на природі, відеолекторії та робота на навчально-дослідних земельних ділянках (НДЗД). У 2009 році в НЕНЦ працювало 38 гуртків, в яких займалися 570 юннатів із загальноосвітніх закладів міста Києва.

У 2001 році на території НЕНЦ збудовано приміщення для школи народних ремесел як

структурного підрозділу Центру. Було запроваджено нові навчально-виховні моделі, форми, які базуються на надбаннях української та світової еколого-натуралістичної науки, на ідеалах і звичаях українського народу. Для урізноманітнення навчального процесу школу народних ремесел було забезпечено технічними засобами навчання, демонстраційним матеріалом серії «Чарівний світ народного мистецтва». Педагоги виготовили та оформили стенди, підготували наочний матеріал, зразки виробів декоративно-прикладного мистецтва. У школі діти вчать працювати з сучасним пластичним матеріалом, який не потребує термічної обробки. Заняття проводяться з урахуванням сучасних досягнень педагогічної теорії і соціальної практики.

У своїй діяльності Центр приділяє значну увагу вивченню перспективного педагогічного досвіду профільних позашкільних навчальних закладів, розробленню методичних рекомендацій до навчальних програм, спрямованих на розв'язання проблем екологічного і трудового виховання учнівської молоді. Особлива увага при цьому звертається на питання науки та освіти, широке залучення до виховного процесу вчених НАН та НАПН України.

Аналіз матеріалів атестаційної експертизи дає підстави зробити висновок, що створена при НЕНЦ навчально-матеріальна база, кадрове забезпечення та наявна система управління навчально-виховним процесом у цілому дають змогу реалізувати державні вимоги щодо розвитку позашкільної освіти та організаційно-масової роботи на загальнодержавному рівні.

За підсумками атестації МОН України НЕНЦ отримав свідоцтво про атестацію **з відзнакою** терміном на 10 років. Атестаційна комісія особливо відзначила діяльність педагогічного колективу Центру з розвитку пріоритетних напрямів позашкільної еколого-натуралістичної роботи та широкого залучення учнівської молоді до участі в масових заходах еколого-природоохоронного характеру, яке здійснюється шляхом проведення всеукраїнських заходів.

Упродовж останніх трьох років для педагогів позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю читається навчальний курс «Культура педагогічного менеджменту», розрахований на 54 години, в т.ч. 21 година теоретичного курсу, а решта – практичні заняття. Прослухавши курс, слухачі захищають творчий проект на самостійно обрану або запропоновану методистом тему.

У Центрі вже декілька років працює Всеукраїнське методичне об'єднання вчителів природничих дисциплін, яке є координатором методичних заходів для різних категорій працівників освіти позашкільних навчальних закладів. Це об'єднання систематично проводить роботу з підвищення рівня кваліфікації, оволодіння професійними знаннями педагогічних працівників, надає кваліфіковану

допомогу еколого-натуралістичного спрямування, зокрема в проведенні семінарів з питань нових технологій сільського господарства та алелопатії рослин, що є основою органічного землеробства, з проблем розвитку тваринництва в умовах фермерського господарства; профільного семінару для педагогічних працівників Київської області; семінарів-практикумів для вчителів біології та заступників директорів молодших класів, директорів і заступників директорів з навчально-виховної роботи – всього понад 50 семінарів з різних питань еколого-натуралістичної діяльності.

У цілому організаційно-методична робота Центру спрямована на надання допомоги закладам освіти та вивчення форм, методів і напрямів додаткової освіти з біології. З цією метою були здійснені виїзди до Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва, спеціалізованого навчального закладу №3 з поглибленим вивченням інформаційних технологій, фінансового ліцею та економічно-правового ліцею м. Києва, де було надано практичну і методичну допомогу педагогічним колективам у здійсненні і пошуку резервів удосконалення еколого-натуралістичної роботи.

З метою виявлення педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів з творчим підходом, поширення передового педагогічного досвіду, пошуку інноваційних ідей щодо оновлення змісту навчання та виховання дітей, публічного визнання внеску позашкільних навчальних закладів у розвиток освіти проведено відкритий рейтинг якості позашкільної освіти «Золота когорта позашкільників».

Важливим напрямом діяльності Центру є використання інформаційного ресурсу освітніх виставок. З метою розкриття змісту та пропаганди науково-дослідної роботи педагоги НЕНЦ взяли участь у проведенні виставки «Освіта України – 2009», зокрема Т.Д. Радченко, Л.П. Манорик, В.Є. Федоров, Є.О. Бойко, С.А. Жестерьев, В.М. Жестерьева були відзначені дипломами.

Поповнюється банк нових педагогічних ідей, картотека творчих учнівських об'єднань. Формується також банк нових педагогічних технологій у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю. Педагогічні працівники продовжують роботу над науково-методичною темою «Методичні основи навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі». (На курсах підвищення кваліфікації під час написання творчих робіт однією із провідних є саме ця тема).

Уже третій рік у Центрі працює вітологічна школа. Основний принцип її роботи – навчання заради здоров'я. Педагоги школи передбачають додаткові можливості навчання для дорослих і дітей молодшого віку, створюють додаткові можливості дорослим для підвищення та розширення професійної майстерності, навчають виготовляти власноруч вироби декоративно-прикладного

мистецтва, використовувати набуті знання для зміцнення здоров'я. Тут поєднуються народна педагогіка, психологія, андрагогіка. Головною метою діяльності школи є моральне і духовне збагачення людини. Група родинного навчання передбачає навчання батьків і їхніх дітей, бабусь, дідусів та їхніх онуків. Навчання проводиться у вихідні дні, з різними категоріями дітей за такими напрямками: образотворче мистецтво – діти від 5 до 10 років; майстер-класи з кераміки і біокераміки – діти від 5 до 10 років; лозоплетіння – учнівська молодь, а також дорослі, вчителі, вихователі, студенти і педагоги ВНЗ, фахівці флористики і фітодизайну.

Науково-дослідна лабораторія садівництва вже кілька років проводить вітологічне навчання із залученням широких верств населення. В 2009 році понад 500 садівників-аматорів відвідали практичні заняття на базі лабораторії НЕНЦ, отримали поради і консультації з питань садівництва. При лабораторії працює Всеукраїнський клуб виноградарів. 17–18 листопада 2009 року відбулося 111-те засідання цього клубу, на якому близько 50 учасників мали змогу поділитися досвідом роботи. Тут були представники з Росії, Білорусії та різних регіонів України. Такі зібрання сприяють зростанню ролі НЕНЦ як координаційного центру України.

В 2009 році створено Примірне положення про науково-дослідну лабораторію садівництва та концепцію сільськогосподарського дослідництва в позашкільних навчальних закладах України. Науково-дослідна лабораторія садівництва НЕНЦ в 2009 році підготувала пакет документів та увійшла до Національного банку сільськогосподарських культур (Науково-дослідного інституту рослинництва імені академіка В.Я. Юр'єва, м. Харків) з програмою «Колекція генофонду сільськогосподарських культур», яка створена і функціонує в рамках Національної науково-технічної програми «Генетичні ресурси рослин». Така колекція відіграє важливу роль у поліпшенні добробуту громадян та зміцненні держави, зростанні її наукового, інтелектуального та духовного потенціалу. Колекція є сконцентрованим резерватом цінних зразків рослин для використання у сільському господарстві, наукових, екологічних, освітніх та інших програмах. На сьогодні в банку генофонду лабораторії садівництва НЕНЦ налічується 207 сортів яблуні, 84 – груші, 145 – сливи, 18 – абрикоси, 12 – персика, 22 – полуниці і 30 сортів смородини та інших культур. Колекція винограду нараховує близько 160 сортів. Лабораторія – єдиний науково-практичний осередок на півночі України, що займається питанням виноградарства з огляду на ґрунтово-кліматичні умови цього регіону.

Починаючи з 1999 року по 2009 рік підготовку на кафедрі методики позакласної і позашкільної роботи НЕНЦ пройшли близько 1000 педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю. Наукові співробітники кафедри працювали за такими

темами: «Визначення основних критеріїв розвитку практичного розуму учня», «Створення навчально-виховних моделей творчих учнівських об'єднань», «Розроблення методів та методичних прийомів, що забезпечують надійну допрофесійну підготовку учнівської молоді», «Обґрунтування теоретичних передумов підготовки педагогічних кадрів нової генерації» та ін.

У вересні 2009 року на кафедрі методики позакласної і позашкільної роботи було проведено курси підвищення кваліфікації директорів та методистів районних і міських ЕНЦ, СЮН, а також методистів НЕНЦ за програмами і напрямками інноваційної діяльності еколого-натуралістичних центрів та станцій юннатів. Слухачами курсів були керівники і педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів Львівської, Тернопільської, Кіровоградської, Рівненської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської областей та методисти НЕНЦ. Для них проводилися практичні, лекційні та семінарські заняття (відкриті заняття учнівських об'єднань різних рівнів, майстер-класи, тренінги), а також науково-практичні конференції, конкурси, засідання «круглого столу». Заняття проводилися в кабінетах і лабораторіях, на навчально-дослідних ділянках Центру, а також на базі Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, Міжнародного інституту клітинної біології і генетичної інженерії НАН України, Міжнародного науково-методичного центру інформаційно-комунікаційних технологій НАН України, Міністерства освіти і науки України, «ЮНЕСКО», Ботанічного саду імені академіка О.В. Фоміна та дитячого еколого-оздоровчого центру Оболонського району м. Києва.

Для проведення курсів підвищення кваліфікації всіх категорій педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів НЕНЦ має прекрасну матеріальну базу: 13 га земельної ділянки, сад, ягідники, парниково-тепличне господарство, виноградник, дендрологічний парк «Юннатівський», зоолого-тваринницький комплекс, крільчатник, пташник, акваріумне господарство (близько 100 акваріумів), Музей хліба, а також навчальний корпус з обладнаними кабінетами і лабораторіями, які за своїм рівнем відповідають вимогам сьогодення. Це все сприяє значному поглибленню знань, отриманих учнями в школі, набуттю практичних умінь, навичок та вибору в майбутньому професії. Така матеріальна база повністю задовольняє вимоги курсової перепідготовки педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів.

Перед слухачами курсів виступили вчені, співробітники Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Зокрема, І.Д. Бех – доктор психологічних наук, професор, директор Інституту проблем виховання НАПН України, академік НАПН України; О.М. Смоляр – доктор біологічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Наукового центру екомоніторингу та

біорізноманіття мегаполісу НАН України; В.А. Кунах – доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу Інституту молекулярної біології і генетики НАН України, член-кореспондент НАН України; Л.Л. Лукаш – доктор біологічних наук, завідувач відділу Інституту молекулярної біології і генетики НАН України; А.Ф. Монако – доктор технічних наук, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії інноваційних технологій Міжнародного науково-методичного центру інформаційно-комунікаційних технологій НАН України, Міністерства освіти і науки України, «ЮНЕСКО»; З.О. Сергійчук – кандидат педагогічних наук, доцент Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»; Г.А. Сухович – кандидат педагогічних наук, співробітник Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОН України; В.В. Вербицький – доктор педагогічних наук, директор НЕНЦ; В.О. Киричук – кандидат педагогічних наук, доцент УМО НАПН України; М.О. Банникова – кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник Міжнародного інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України (всього понад 30 академіків, докторів і кандидатів наук, а також методистів вищої категорії НЕНЦ).

У роботі засідання «круглого столу», науково-практичних конференцій брали участь представники Міністерства освіти і науки України, вчені науково-дослідних інститутів НАН України та НАПН України.

У рамках партнерства відділ рослинництва та сільськогосподарського дослідництва співпрацював з громадськими організаціями, Клубом органічного землеробства і Товариством охорони природи за темою: «Використання ЕМ-технологій в сільськогосподарському виробництві».

Форми співпраці з науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами:

– з Інститутом ботаніки ім. академіка М.Г. Холодного НАН України – Всеукраїнський науково-освітній проект «Мікроскопічні водорості – показники екологічного стану довкілля». Цей проект спрямований на виконання наукової теми Інституту ботаніки «Різноманіття водоростей України»;

– з Всеукраїнським інститутом біологічних стажувань обдарованих школярів – ботанічні стажування в рамках роботи цього закладу;

– з Інститутом біохімії ім. В.О. Палладіна НАН України – університет юних біохіміків. Слухачами університету є студенти вищих навчальних закладів, учні загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів м. Києва, вчителі та викладачі;

– з Національною академією наук України – Всеукраїнський конкурс юних раціоналізаторів та винахідників «Природа – людина – виробництво – екологія»;

– з Національним університетом біоресурсів і природокористування України – Всеукраїнський конкурс «Юний селекціонер».

Відділ екології Центру представляє Всеукраїнський благодійний фонд «Паросток» в Громадській

раді Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (участь у 12 засіданнях).

Центр співпрацює з такими громадськими організаціями та вищими навчальними закладами щодо розвитку екологічної освіти та виховання учнівської молоді:

– Екологічним клубом «Еремурус» – спільний Міжнародний конкурс молодіжних проектів з енергоефективності «Енергія і середовище» (3 роки поспіль);

– Інститутом екології Національного екологічного центру України, який проводить на базі НЕНЦ загальну екологічну практику для студентів (з 15 червня по 3 липня 2009 року – 40 годин, 14 осіб);

– Національним університетом імені Тараса Шевченка – для студентів магістратури, які навчаються за напрямом «Управління навчальним закладом», підготовлено навчальну програму з курсу «Теоретичні і практичні передумови підготовки педагогічних кадрів нової генерації з декоративно-прикладних напрямів діяльності» (18 лекційних годин, 18 практичних занять); у травні 2009 року проведено семінар з питань народознавства.

Впродовж останніх років НЕНЦ співпрацює з багатьма навчально-виховними закладами, ВНЗ, державними та громадськими організаціями, зокрема з Національним ботанічним садом імені академіка М.М. Гришка НАН України (консультативна робота, спільне проведення конкурсу проектів озеленення інтер'єрів та ландшафтного дизайну позашкільних навчальних закладів), Академією флористики Наталії Агеєвої (робота з флористики та фітодизайну, проведення конкурсу юних флористів), Благодійним фондом «Ліга меценатів гуманного дитинства» (проведення першого Всеукраїнського громадсько-соціального проекту «Золота осінь гуманного дитинства»), Асоціацією флористів України, квітникарями-аматорами, флористами, дизайнерами. Творчу співпрацю підтримали педагоги шкіл народних ремесел та образотворчого мистецтва м. Києва, Броварського та Вишгородського районів Київської області, м. Житомира, м. Шостки Сумської області, м. Прилуки Чернігівської області та ін.

Робота гуртків та інших об'єднань забезпечена програмами і різними методичними посібниками. Методична робота спрямовується на розроблення програмного методичного забезпечення організаційно-масової та навчально-виховної роботи обласних і районних позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю. З цією метою розроблено: умови проведення Всеукраїнської акції «Діти за гуманне ставлення до тварин»; умови проведення конкурсу-композиції вищих водних рослин «Підводні сади»; програми зоологічних стажувань; умови проведення конкурсу тваринників, конкурсу «Юний дослідник»; програму практикуму з природознавства «Я і природа» для дітей дошкільного віку.

Створено методичний посібник для педагогів «В.О. Сухомлинський – казкар», в якому розкрито

педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського, висвітлено досвід роботи учнівських об'єднань, керівників гуртків з використанням казок В.О. Сухомлинського, а також дано методичні поради щодо використання педагогічної спадщини видатного педагога, особливо казок-оповідань, на заняттях гуртків. Підготовлено методичний лист щодо проведення III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідних робіт учнів – членів МАН у 2010 році; методичну розробку про проведення Тижня всеукраїнських науково-методичних проектів «Україна – Європа – Світ – 2010»; методичні рекомендації для членів журі Національного конкурсу «Інтел Еко Україна – 2010» та методичні рекомендації для проведення конкурсу «Інтел Еко Україна – 2010: наукове дослідження та науковий процес»; методичний лист про умови проведення Всеукраїнського курсного тестування тощо.

З метою поліпшення трудового навчання і виховання в школах і позашкільних навчальних закладах, проведення дослідницької роботи за завданням учених підготовлено до видання спецвипуск журналу «Рідна школа» (№7–8 за 2008 рік). У ньому вміщено близько 50 статей, надісланих учителями біології, трудового навчання та педагогічними працівниками позашкільних навчальних закладів.

Упродовж попереднього року було проведено рецензувальне та експертне оцінювання кандидатських і докторських дисертацій, допущених до захисту вченими радами Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Інституту проблем виховання НАПН України.

У 2009 році з метою забезпечення навчально-виховного процесу навчально-методичними посібниками, обміну досвідом роботи НЕНЦ розпочав підготовку чотирьох навчально-методичних посібників за основними напрямками роботи позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування: «Екологія в позашкільлі», «Біологія в позашкільлі», «Сільське господарство в позашкільлі», «Педагогіка позашкільля». Над посібниками заплановано комплексну роботу у тісній співпраці з обласними ЕНЦ, СЮН. У їх створенні беруть участь позашкільні заклади, в яких найкраще розкритий той чи інший напрям роботи. Виникає потреба більш глибокого переосмислення сутності мети і завдань позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування.

Минулого навчального року було продовжено активне впровадження інформаційних технологій у процес методичної діяльності Центру. Важливі події, які відбувалися в НЕНЦ, регулярно висвітлювалися на сторінках його сайту, інформуючи педагогів та широку громадськість про масові і методичні заходи. Розроблено і розміщено на сайті творчі завдання для гуртків юних екологів, що дало змогу вихованцям продовжувати навчання дистанційно під час карантину. Створюються медіатеки сучасних навчально-методичних матеріалів, зокрема за напрямками: маркетингова

діяльність позашкільного навчального закладу, професійна методична робота як творчість у форматі P. Point.

Розроблено такі профільні програми-практикуми спецкурсу «Позашкільна освіта та виховання студентів природничих факультетів ВНЗ»: «Основи лісознавства, лісорозведення та лісовідновлення», «Дослідницька робота з рослинництва», «Селекція і генетика», «Зоологія», «Гідробіологія», «Флористика», «Біологія», «Навчальний практикум з екології» та інші.

Значним методичним здобутком є методичні розробки «Формування цінностей особистості засобами позашкільної еколого-натуралістичної діяльності», «Експертиза програм творчих учнівських об'єднань еколого-натуралістичного профілю», «Методичні основи організації індивідуальної роботи з вихованцями, учнями, слухачами позашкільного-навчального закладу еколого-натуралістичного спрямування», а також методичні матеріали до Європейського молодіжного екологічного форуму «Дотик природи» (методист вищої категорії О.А. Драган).

За останні роки в науково-методичних виданнях опубліковано різні матеріали, підготовлені НЕНЦ, зокрема в газетах і журналах видавництва «Шкільний світ» та газеті «Біологія» за 2009 рік. Добре налагоджені контакти з Національним радіо. Виступи працівників Центру часто звучать на Першому каналі у програмах «Школяда», «Старшокласник», радіогазеті «Трилисник» тощо.

З метою популяризації кращого досвіду роботи музеїв і куточків бережливого ставлення до хліба організовано цикл передач на радіо й телебаченні (СТБ, Перший національний, 1+1).

Протягом минулого року методичні працівники Центру опублікували понад 100 різних статей з досвіду роботи педагогічних працівників шкіл і позашкільних навчальних закладів (зокрема, опубліковано 44 статті завідувача лабораторії садівництва П.О. Мазур). Активно і плідно співпрацюємо з газетою «Порадниця», де опубліковано 17 статей. Педагогічні працівники відділу тваринництва і працівники школи народних ремесел провели цікаві телепередачі на телеканалах «УТ-1», «Глас» та ін. Уже четвертий рік педагоги і вихованці школи народних ремесел беруть участь у міжнародному пленері з художнього лозоплетіння, під час якого обмінюються досвідом роботи українські і польські майстри.

НЕНЦ бере активну участь у реалізації міжнародних освітніх проектів. Так, лабораторія садівництва обмінюється науковою інформацією та посадковим матеріалом сортів сільськогосподарських культур з Білоруським НДІ плодівництва, звідки отримуємо нові сорти плодівих культур. Для Центру організовано передплату п'яти фахових журналів з Польщі, а також закуплено сучасну фахову літературу із садівництва та виноградарства – «Помологію», «Нові сорти яблуні», «Сливи».

Відповідно до орієнтовного плану організації масових заходів на 2010 рік, проведено Національний конкурс «Інтел Еко Україна – 2010». Захід проводився з метою підтримки обдарованої молоді, сприяння модернізації змісту науково-дослідної, пошукової, експериментальної та практичної діяльності учнівської молоді, впровадження інноваційних освітніх методів і технологій у навчальних закладах України, забезпечення інтеграції вітчизняної освіти і науки у європейський та світовий простір.

Учасниками конкурсу стали учні загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладів (9–11 класів), а також переможці всеукраїнських науково-дослідних конкурсів (Чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт» та конкурсів юних раціоналізаторів і винахідників «Природа – людина – виробництво – екологія», «Енергія і середовище», МАН та ін.).

Відповідно до положення про Міжнародний конкурс «Intel ISEF», за результатами фіналу та згідно з рішенням наукового журі конкурсу «Інтел Еко Україна – 2009» переможцям було надано можливість представляти Україну на міжнародному фіналі конкурсу «Intel ISEF», що відбувся 10–15 травня 2009 року у м. Рено (штат Невада, США).

Пріоритетним напрямом роботи на навчально-дослідних земельних ділянках НЕНЦ є розроблення різноманітних альтернативних методів сільськогосподарського виробництва, які ґрунтуються на глибокому розумінні процесів, що відбуваються в природі, та спрямовані на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їхньої природної родючості. До альтернативних методів, випробування яких розпочато, належать точне землеробство (Precision Farming), біоінтенсивне міні-землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), технології використання ефективних мікроорганізмів, або ЕМ-технології (Effective Microorganism Technologies), органічне (екологічне) землеробство тощо.

Відділ рослинництва та сільськогосподарського дослідництва НЕНЦ впроваджував експериментальну програму екологічного землеробства, яка передбачає систему виробництва сільськогосподарської продукції, де забороняється або значною мірою обмежується використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту.

На НДЗД НЕНЦ завдяки співпраці з Клубом органічного землеробства розпочато досліді з використання сидеральних культур, суміжних посівів, плоскорізного обробітку ґрунту та біологічних засобів захисту рослин. Зокрема, проводяться досліді з вивчення способів біологічного захисту капусти білоголової та помідора. Вивчаються біопрепарати: «Агат 25К», «Мікосан», «Фіто Доктор», «Колорадоцид», «Сияние», «Байкал» та ін.

Також актуальним напрямом, який має велике практичне значення, є сортовипробування овочевих культур. Юннати НЕНЦ за завданням учених Національного аграрного університету провели випробування сортів і гібридів томатів на комплексну стійкість проти шкідників і хвороб. Дослід «Сортовивчення помідора» був проведений на чотирьох полях овочевої сівозміни, де випробувано 56 перспективних сортів та гібридів. Спостерігаючи за рослинами, юннати дійшли висновку, що на навчально-дослідних ділянках НЕНЦ високу господарсько-біологічну оцінку мали такі сорти та гібриди: «Мікадо», «Рома», «Річі F1», «Агата», «Юннат», «Де Барао», «Фурма», «Фантазія», «Гігант».

Базою для проведення практичних занять у Центрі є НДЗД та куточки живої природи відділів. На сьогодні колекція рослин НДЗД становить 115 видів (лікарських – 56, кормових – 14, технічних – 12, корисних дикоростучих, які вводять в культуру, – 11, овочевих – 20). Дослідження завжди проводяться з дотриманням елементарних вимог експерименту.

У Центрі проводиться дослідно-експериментальна робота як у відкритому, так і в закритому ґрунті за завданнями вчених науково-дослідних інститутів НАН України та НААН України.

Від імені педагогів і юннатів усіх поколінь хочемо відзначити великий внесок у скарбницю юннатівського руху колишніх директорів РСЮН Д.Л. Сергієнка та Л.П. Манорик, заступників директора з методичної роботи А.Ф. Гаценко, А.А. Піонтковського, С.А. Клименка, завідувачів та методистів відділів Т.А. Костецької, Т.М. Ковпаненко, Н.А. Буківської, О.Л. Денисюка, Р.М. Прохожевої, Л.І. Назаренко, Л.М. Скрипко та директорів обласних еколого-натуралістичних центрів, станцій юннатів А.Й. Козинця (Черкаська область), В.М. Лабунської (Житомирська область), О.А. Драгомерецької (Вінницька область), О.В. Геревича (Закарпатська область), Ю.Ф. Педана (Дніпропетровська область), І.І. Герца (Тернопільська область), В.В. Климчука (Хмельницька область), В.А. Яковлева (Луганська область) та багатьох інших. Ми сподіваємося, що їхня творча праця буде прикладом для майбутніх поколінь юних природолюбів і дослідників сільського господарства.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К., 1998.
2. Вербицький В.В. Юннатівський рух на Україні / В.В. Вербицький. – К.: Деміург, 2001.
3. Вербицький В.В. Великі здобутки Малої академії наук / В.В. Вербицький, В.П. Козленко, Л.І. Назаренко. – К., 1997.
4. Манорик Л.П. Організація і зміст роботи учнів і юннатів на шкільній навчально-дослідній ділянці / Л.П. Манорик, А.Ф. Устінова. – К., 1989.
5. Манорик Л.П. Музей хліба / Л.П. Манорик. – К., 2003.
6. Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї / П.М. Щербань. – К., 2003.
7. «Рідна школа». – 1995; 2003; 2008.

Анотації

Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ, Любов МАНОРИК Центральному штабу юннатів та юннатівському рухові в Україні – 85!

У статті висвітлено багаторічний досвід навчально-виховної діяльності Національного еколого-натуралістичного центру, яка спрямована на розкриття творчого потенціалу особистості дитини в галузі біології, екології та сільськогосподарського дослідництва.

Ключові слова: станції юннатів, дослідницька діяльність, позашкільні навчальні заклади, гуртки, еколого-натуралістичне навчання і виховання.

Владимир ВЕРБИЦКИЙ, Любовь МАНОРИК Центральному штабу юннатів та юннатівському движению в Украине – 85!

В статье освещён многолетний опыт учебно-воспитательной работы Национального эколого-натуралістического центра, которая направлена на раскрытие творческого потенциала личности ребёнка в области биологии, экологии и сельского хозяйства.

Ключевые слова: станции юннатів, исследовательская деятельность, внешкольные учебные заведения, кружки, эколого-натуралістическое обучение и воспитание.

Volodymyr VERBYTSKY, Lyubov MANORYK 85th anniversary of Young Naturalists' Central Headquarters and Young Naturalists' movement

This article reviews the long experience of educational activities of the National Ecology and Nature Center (NENC), which focuses on the child's creativity in biology, ecology and agricultural research.

Key words: young naturalists' station, research activity, extracurricular education, afterschool activities, environmental and naturalistic teaching and education.

